

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

Козачук Олена Анатоліївна

УДК 316. 61:616. 89-008. 44236-053. 6

**ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ
ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З ГОМОСЕКСУАЛЬНОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ**

19. 00. 07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

КИЇВ-2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Ямницький Вадим Маркович,
Рівненський державний гуманітарний
університет,
завідувач кафедри практичної психології
та психотерапії.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Говорун Тамара Василівна,
Інститут психології ім. Г. С. Костюка
НАПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії соціальної психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Кашпур Юрій Михайлович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри теоретичної та
консультативної психології.

Захист відбудеться **«26» грудня 2015 р. о 12. 00 год.** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26. 053. 10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці НПУ імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «___» листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Цивілізовані країни, які є для України орієнтиром в економіці, політичній стабільності і соціальних стандартах (Франція, США, Голландія, Канада та ін.) одним із пунктів своєї співпраці з нашою державою вбачають процес підвищення суспільної толерантності до проявів різного роду прав та свобод: право на вільний вибір навчального закладу, релігійної громади, а також спірне на сьогодні право на сексуальне самовизначення. Закономірною в Україні є ситуація неприйняття деякими політичними елітами, науковцями та пересічними громадянами осіб із гомосексуальною орієнтацією. Відсутність об'єктивної та науково обґрунтованої інформації про спосіб життя гомосексуалів та психосоціальне становлення їх особистості створюють труднощі у соціалізації представників означеної сексуальної орієнтації. Періодичних українських видань (журналів, газет), що орієнтовані на читача із гомосексуальною орієнтацією немає. Інформацію про спосіб життя гомосексуалів в Україні можна переважно почерпнути через обмежене коло Інтернет-ресурсів. Серед них: офіційний портал Гей-альянс України, сайт ЛГБТ, інформаційно-правозахисний центр для геїв та лесбіянок «Наш мир», Гей-форум України. Через недостатність фінансування та напівлегальність діяльності ці організації часто обмежені в можливостях своєї діяльності. Також проблемою є відсутня професійна підготовка психологів-практиків, які би могли працювати з такою групою клієнтів і допомагати молоді адаптуватися до своїх сексуальних особливостей. Як наслідок, гомосексуальність в нашій державі стає підпільною, це призводить до розповсюдження гей-проституції, збільшення темпів поширення СНІДу, конфліктів відкритого характеру через упереджене ставлення до гомосексуалів, збільшення темпів невротизації особистості, випадків суїцидів, наркоманії і т. д.

У класичній зарубіжній психології окремі аспекти цієї проблеми розглядалися дослідниками в ході обґрунтування теорій формування гомосексуальної орієнтації людини (З. Фрейдом, К. Хорні, Ф. Келменом, Н. Глед'ю, Р. Байбером, Дж. Хайді, Дж. Мані, Д. Ісасвом), при вивченні критеріїв гомосексуальної активності (А. Кінзі), проходження психосоціальних криз в юнацькому віці (Е. Еріксоном) та вікових особливостей процесу формування гомосексуальної орієнтації (І. Коном). Сучасні зарубіжні вчені Е. Колеман, В. Касс, М. Вудман і С. Ленна дослідили особливості психологічних проблем гомосексуалів юнацького віку та процесу становлення гомосексуальної ідентичності; вітчизняні сучасні дослідники Т. Говорун та О. Кікінежді вивчали фактори розвитку «Я-концепції» в процесі гендерної соціалізації особистості, а А. Нагорна і В. Безпалько досліджували теоретичні концепції гомосексуальної орієнтації.

Лише теоретичні дослідження проблеми гомосексуальної орієнтації серед вітчизняних науковців, недостатня розробленість проблеми становлення особистості з гомосексуальною орієнтацією в юнацькому віці та допомоги в адаптації до своєї сексуальної орієнтації визначила вибір теми нашого дослідження: *«Психосоціальний розвиток особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації затверджена Вченою Радою РДГУ (протокол № 3 від 31. 10. 2014 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 25. 11. 2014 р.).

Метою дослідження є теоретичний аналіз проблеми психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку та експериментальне вивчення означеного процесу, а також розробка комплексу психологічних заходів по адаптації особистості під час набуття гомосексуальної ідентичності в юнацькому віці.

Завдання:

- 1) здійснити теоретичний аналіз сучасного стану проблеми психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку;
- 2) підібрати та обґрунтувати методи психодіагностики психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку та визначити критерії, показники і рівні розвитку означеного процесу;
- 3) експериментально дослідити складові психосоціального розвитку особистості із гомосексуальною орієнтацією в юнацькому віці;
- 4) обґрунтувати, розробити та апробувати психокорекційну програму допомоги підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією.

Об'єкт дослідження: психосоціальний розвиток особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією.

Предмет: вікові особливості психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією.

Методи дослідження. У процесі дослідження з метою розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутих припущень використано комплекс теоретичних (теоретико-методологічний аналіз проблеми, категоріальний аналіз, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних) та емпіричних (анкетування, тестування, бесіда) методів. Для досягнення поставлених цілей дослідження застосовано комплекс методик: «Особистісний опитувальник» (авт. А. Джерсайлд, модиф. Р. Немов); тест-опитувальник «Самооцінка» (авт. В. Століна); «Тест на визначення рівня самоповаги» (авт. М. Розенберг, модиф. Г. Прихожан); методику «Діагностика рівня суб'єктивного відчуття самотності» (авт. Д. Рассел і М. Фергюсон, модиф. Д. Райгородський); «Особистісний диференціал» (авт. Є. Бажин та А. Еткінд); методику «Діагностика соціально-психологічної адаптації» (авт. К. Роджерса і Р. Даймонда, модиф. Д. Райгородський).

У роботі використовувалися методи математичної статистики: ϕ^* -критерій Фішера; методи комп'ютерної обробки (програма SPSS 13.0) кількісної та якісної інтерпретації результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. В експерименті взяла участь 135 респондентів (75 гомосексуалів та 60 гетеросексуалів) віком від 18 до 25 років. Досліджувані були об'єднані у дві групи: гомосексуали та гетеросексуали юнацького віку. Враховуючи побажання респондентів щодо збереження конфіденційності, співпраця з 60 гомосексуалами та 60 гетеросексуалами здійснювалась засобами Інтернету: сайт Знайомств Rambler, електронна пошта, соціальні мережі («В контакті» та «Facebook»), а також за допомогою програми «Skype». З рештою 15 респондентами-гомосексуалами діагностична і

корекційна робота проводилась при безпосередніх зустрічах. Серед 120 респондентів були мешканці різних міст України, що дало можливість географічно охопити всю територію України. Але найбільша концентрація респондентів (15 осіб) була знайдена в м. Рівному, які згодом склали основу для формувальної частини дослідження.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягають у тому, що:

- *вперше розроблено* психологічну модель психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією; обґрунтовано критерії (конгруентність гомосексуальної ідентичності, адекватність самооцінки, самоповага особистості до своєї гомосексуальної орієнтації, соціально-психологічна адаптованість, здатність підтримувати близькі довірливі стосунки, цілісність «Я-концепції»), показники та рівні (високий, середній, низький) психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією; синтезовано конструкти когнітивної (цілісність «Я-концепції», конгруентність гомосексуальної ідентичності), емоційно-оцінної (адекватність самооцінки, самоповага особистості до своєї гомосексуальної орієнтації) та поведінкової (соціально-психологічна адаптованість, здатність підтримувати довірливі тривалі парні стосунки) складових вказаного феномену; розроблено систему психокорекційної допомоги з підвищення потенціалу психокорекційного розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією;

- *уточнено й поглиблено* змістовий контекст понять «гомосексуальна орієнтація особистості», «гомосексуальна ідентичність», «психосоціальний розвиток особистості», «стигматизована Я-концепція»; проаналізовано наукові теорії і концепції гомосексуальної орієнтації у наукових джерелах;

- *набула подальшого розширення* система знань про психосоціальний розвиток особистості із гомосексуальною орієнтацією та її детермінанти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що: визначено критерії оцінювання і психологічний зміст рівнів психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку. Обґрунтовано, розроблено, апробовано та впроваджено психокорекційну програму допомоги в адаптації до соціального оточення та підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією, яка може бути застосована у практиці психосоціальної роботи з населенням, центрах реабілітації та соціальної роботи, професійній підготовці психологів в умовах вищих навчальних закладів.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Провідні теоретичні та практичні положення дисертації доповідалися, обговорювалися й отримали схвалення на: міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми практичної психології» (Херсон, 2009), «Освіта, наука та самореалізація молоді» (Рівне, 2009), «Практика і психологія: проблеми і рішення» (Новосибірськ, 2013); Всеукраїнській науково-практичній конференції викладачів, молодих науковців та студентів «Сучасний навчально-виховний процес: теорія і практика» (Одеса, 2010); засіданнях кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету та звітних наукових конференціях викладачів та аспірантів Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2007-2013).

Результати дисертації *впроваджено* у систему навчально-професійної підготовки майбутніх психологів: в навчально-виховному процесі Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини (довідка № 1600/01 від 30. 06. 2015), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 113 від 14. 05. 2015).

Публікації. Результати дослідження висвітлені у 11 публікаціях автора. Серед них 6 одноосібних статей у наукових фахових виданнях України; 1 – у зарубіжному виданні; 4 статей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Структура роботи зумовлена логікою дослідження й складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (175 найменувань, із них 6 іноземними мовами), 6 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 170 сторінках. Робота містить 7 таблиць і 13 рисунків, розміщених на 9 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 214 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну значущість роботи, наведені відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження, подані дані про обсяг та структуру роботи.

У **першому розділі** – «*Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми психосоціального розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією*» – презентуються наукові підходи зарубіжних та вітчизняних вчених стосовно вивчення питання гомосексуальної орієнтації особистості, проаналізовано особливості психосоціального розвитку особистості з гомосексуальною орієнтацією, представлено авторську модель психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією.

Термін гомосексуальність вперше ввів до наукового обігу у 1869р. угорський лікар К. Бенкет. Поняття увійшло до лексикону практичної медицини, щоб створити нейтральне позначення оцінки нестандартної сексуальної поведінки чоловіків та жінок. У кінці XIX і на початку XX ст. проблему гомосексуальності розглядали у межах психологічної норми (Х. Еліс, М. Хіршфельд, З. Фрейд), а починаючи з 1940-х років психоаналітики, на чолі з Ш. Радо, презентували песимістичну позицію щодо психічного здоров'я гомосексуалів, і вважали, що гомосексуальна орієнтація є лише у людей, чий вибір гетеросексуального контакту є надто травмуючим у психологічному плані. Ця ідея була розвинута далі І. Бібером і Ч. Сокарідесом, що підкреслили роль «глибоко патологічних стосунків між батьками і дитиною». Вони вважали, що чоловічий гомосексуалізм розвивається, якщо мати при вихованні дитини поводить себе владно, а батько є холодним і вороже налаштованим. Розпочавши дослідження сексуальної активності в 30-40-х роках XX ст. у США, А. Кінзі опинився у ситуації відсутності чітких

критеріїв, що давали б можливість отримати конкретні результати стосовно гомосексуальності. Шкала А. Кінзі та наведені разом із нею статистичні дані про сексуальну поведінку свідчили про те, що сексуальні контакти між особами однієї статі мають більш широке розповсюдження, ніж було прийнято вважати до цього. Проміжні показники на шкалі А. Кінзі наочно проілюстрували ідею різноманіття сексуальної поведінки, яка не може суворо відповідати одній з двох традиційних категорій (гетеросексуальність або гомосексуальність). Швидше за все, саме підхід А. Кінзі відіграв вирішальну роль у популяризації поняття гомосексуальної орієнтації. Гомосексологія як галузь сексологічної науки почала інтенсивно розвиватися у 50-70-ті роки у США. А у 1973 році гомосексуальність була офіційно вилучена із DSM (Керівництва по діагностиці і статистиці психічних порушень США), де раніше зазначалася у категорії сексуальної девіації, і увійшла до обігу у наукових колах як норма. Крім того гомосексуалізм не розглядається у сучасній редакції МКБ-10 (Міжнародна класифікація хвороб) у якості патологічного стану. В тексті, що коментує закріплене у означеній класифікації ставлення до цього питання, зазначається, що та чи інша сексуальна орієнтація не розглядається як порушення. У сучасних зарубіжних і вітчизняних психологічних словниках дається таке визначення означеного терміну: «Гомосексуальність – це феномен, який полягає у наявності сексуального потягу до особи тотожної статі та здійснення сексуального контакту із нею». Відтак у сучасному визначенні цього терміну відсутня орієнтованість на патологічну сутність.

На думку І. Кона, психосексуальне становлення відбувається в контексті більш широкого процесу – *психосоціального розвитку* особистості. Ж. Годфруа розглядав психосоціальний розвиток як процес розкриття природних можливостей людської психіки у суспільних умовах її життя за допомогою засобів, створених суспільством; розвитку свідомості та самосвідомості в процесі взаємодії з навколишнім соціальним середовищем, освіта та виховання, оволодіння способами соціальної взаємодії (вербальними та невербальними засобами спілкування). Психосоціальний розвиток особистості досліджував у своїх роботах Е. Еріксон. Він встановив, що на період юнацького віку припадають криза ідентичності або сплутаності ролей (цей етап знаменує появу відчуття власної неповторності, індивідуальності, відмінності від інших; при наявності складнощів у проходженні означеної кризи формується розпливчате, дифузне, нестійке «Я», рольова і особистісна невизначеність) та криза близьких стосунків або ізоляція (виникає потреба і здатність до інтимного психологічного контакту з іншою людиною, включаючи і сексуальну близькість; у негативному варіанті розвивається відчуття ізоляції та самотності.). Паралельно з проходженням психосоціальних криз у гомосексуалів юнацького віку відбувається становлення сексуальної ідентичності, що також має ряд етапів: перед-визначення, визначення, дослідження, перші взаємини та інтеграція особистості (Е. Колеман). Аналіз теоретичного матеріалу дозволив нам дійти висновку, що процес становлення гомосексуальної ідентичності не має чітких часових меж, і завершальний етап (прийняття своєї гомосексуальної орієнтації, конструктивні парні стосунки, самореалізація в різних життєвих сферах, стійкість гомосексуальної ідентичності) часто не припадає на юнацький вік. Саме тому гомосексуали юнацького віку з незавершеною сексуальною

ідентичністю потерпають через невміння контролювати свої емоції, відчуття сорому, позбавлені емоційної близькості сексуальні зв'язки, депресію і т. д. Тому, на наше переконання, питання гомосексуальної орієнтації тісно пов'язане із процесом становлення сексуальної ідентичності, що у більш широкому контексті визначається особливостями психосоціального розвитку особистості і набуває особливої актуальності в юнацькому віці.

Найбільш ґрунтовною і систематизованою для сучасного розуміння феномена психосексуального становлення є створена універсальна теоретична модель Дж. Банкрофта, в якій вчений вивів три напрямки розвитку: 1) гендерна ідентичність містить когнітивну складову, оскільки базується на комплексі інформаційних одиниць про сексуальність; 2) сексуальна орієнтованість має емоційно-оцінну складову, бо тут в основі лежить емоційна реакція та оцінка власних сексуальних орієнтирів; 3) система взаємостунків містить поведінкову складову, оскільки вона передбачає здатність до інтимних парних стосунків. Базуючись на цій ідеї, ми розглядаємо проблему психосоціального становлення особистості гомосексуалів юнацького віку через призму когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів. Доповнюючим до цієї думки є вивчення психологічного і соціального виміру «Я-концепції» гомосексуалів, як системи уявлень, що має свої особливості і пов'язана з психосоціальним становленням особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією. При дослідженні означеної системи уявлень гомосексуалів ми запозичили ідею із теорії Р. Бернса, який виділяє три головні елементи «Я-концепції»: переконання, яке може бути як обґрунтованим, так і необґрунтованим (когнітивна складова уявлення); емоційне ставлення до цього твердження (емоційно-оцінна складова); відповідна реакція чи дія, яка безпосередньо може виражатися у поведінці (поведінкова складова). Ми вважаємо, що саме сукупність уявлень, тобто «Я-концепція» гомосексуалів є мірилом психосоціального розвитку особистості юнацького віку. Підтвердження нашої думки ми знайшли в концепції М. Кле, яка розглядала «Я-концепцію» як продукт психосексуального розвитку особистості. Завдяки змінам в системі уявлень надалі в юнацькому віці відбувається набуття досвіду парної взаємодії, формування сексуального самовизначення та сексуальної самосвідомості як системи сексуально-еротичних уявлень про себе (Ю. Кашпур). Презентацію наших наукових поглядів ми зобразили на рис. 1, виділивши когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти психологічного та соціального вимірів психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку.

Когнітивний компонент психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку презентований інконгруентністю гомосексуальної ідентичності та викривленим образом гомосексуала. Інконгруентність гомосексуальної ідентичності полягає у невідповідності емоційних потреб поведінці, розриві між «Я реальним» та «Я ідеальним», а також відсутності цілісного образу себе гомосексуалами у якості особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією. Викривлений образ гомосексуала проявляється в них у гомофобних уявленнях та стереотипному сприйнятті стилю життя представників гомосексуальної орієнтації.

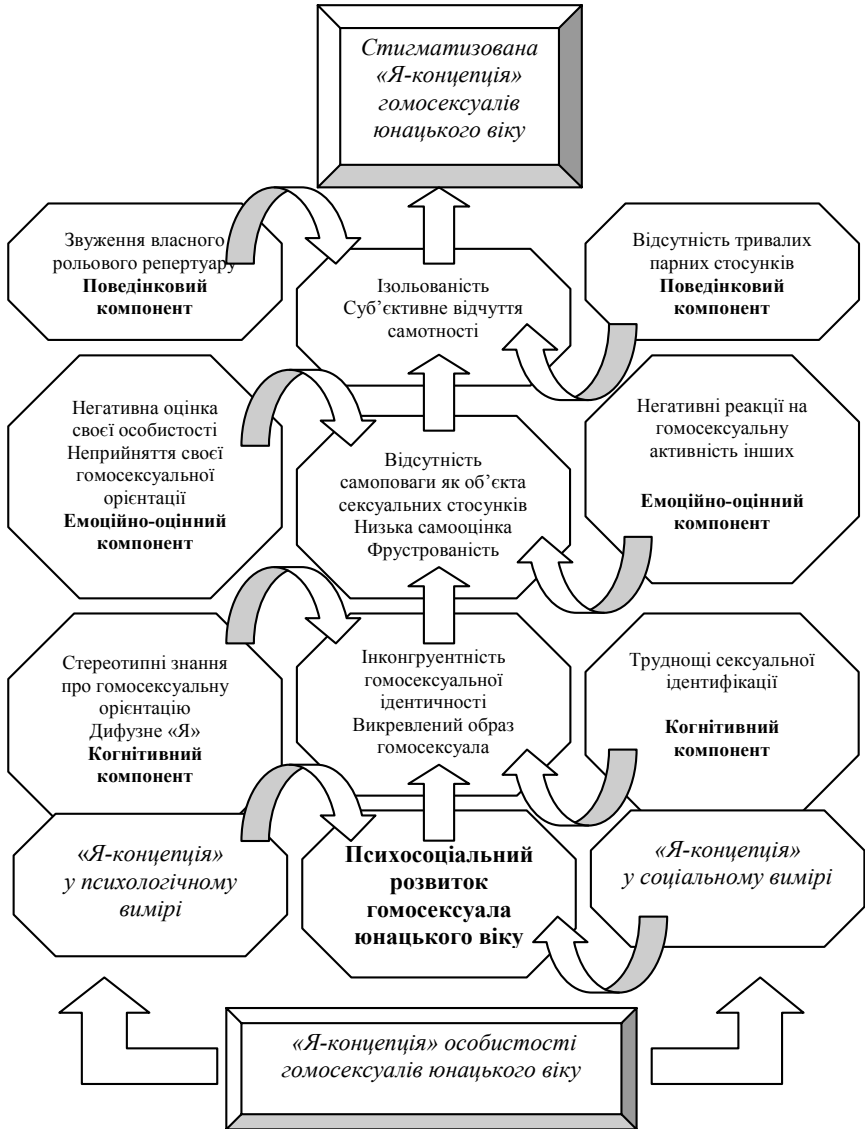

Рис. 1. Психосоціальний розвиток особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією

Так, когнітивний компонент психологічного виміру «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку включає в себе стереотипні знання про гомосексуальну орієнтацію та дифузне «Я». В період юнацького віку у гомосексуала відбувається процес накопичення і аналізу інформації, формування понять та уявлення про те, що означає мати гомосексуальну орієнтацію. Означений процес сприяє становленню гомосексуальної ідентичності і прийняттю своєї сексуальної орієнтації. У разі проживання індивіда у гомофобному оточенні, наявності зовнішніх і внутрішніх перешкод у накопиченні знань відбувається стереотипізація та викривлення уявлень про свою сексуальну орієнтацію. А когнітивний компонент соціального виміру «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку знайшов своє відображення в труднощах через проблеми у знаходженні адекватних зразків для наслідування та дзеркалення соціально прийнятних моделей поведінки.

Емоційно-оцінний компонент психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку презентований відсутністю самоповаги як об'єкта сексуальних стосунків, низькою самооцінкою та фрустрованістю. Очікування гомофобних тенденцій часто викликає багато тривоги і страху, призводить до фрустрованості, негативного оцінювання своєї особистості в тому числі знецінення себе як сексуального партнера, неможливості повноцінно жити і спілкуватись, не боятися осуду. До емоційного-оцінного компонента психологічного виміру «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку входить негативна оцінка своєї особистості та неприйняття своєї гомосексуальної орієнтації. Негативно забарвлені емоційні стани, через неприйняття своєї сексуальної орієнтації, згодом викликають підвищену тривожність, яка є наслідком невдоволеності собою і якістю свого життя, незручностями, що створює стигматизована «Я-концепція» гомосексуалів юнацького віку. Емоційно-оцінний компонент соціального виміру «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку містить негативні реакції на гомосексуальну активність інших. Часто саме в період юнацького віку гомосексуали демонструють негативні реакції на сексуальні стосунки гомосексуального характеру, оскільки самі ще недостатньо приймають свою сексуальну орієнтацію і не мають достатнього досвіду парних взаємин.

Поведінковий компонент психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку презентований ізольованістю і суб'єктивним відчуттям самотності. Часто проблемою для юнаків із гомосексуальною орієнтацією є як соціальна ізольованість, так і внутрішнє суб'єктивне відчуття самотності через очікування осуду і неприйняття, неможливість психологічно зближуватись з іншими. Поведінковий компонент психологічного виміру «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку включає в себе звуження власного рольового репертуару. Для гомосексуалів юнацького віку важливим є процес моделювання ситуацій та планування стосунків із представниками тотожної статі. Але, маючи стигматизовану «Я-концепцію», у гомосексуалів юнацького віку відбувається звуження власного рольового репертуару, через внутрішню заборону думати про парні гомосексуальні стосунки, неприйняття різних проявів гомосексуальної поведінки. Поведінковий компонент соціального виміру «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку містить відсутність тривалих парних стосунків. Гомосексуали юнацького віку набувають вміння підтримувати тривалі

довірливі стосунки, вирішувати конфліктні ситуації, отримують безпосередній досвід в інтимних зносинах із гомосексуальним партнером, досліджують найкращі варіанти задоволення своїх потреб у парі. Часто на етапі дорослішання гомосексуали мають труднощі у підтриманні парних стосунків, що обумовлено недостатністю досвіду і внутрішніми конфліктами.

Наслідком всіх описаних процесів психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку є формування *стигматизованої «Я-концепції»*, що наповнена уявленнями, пов'язаними із осудом, неприйняттям власної сексуальної орієнтації («реальне Я»); уявленнями індивіда про те, що його критикують інші через природу його сексуальності («соціальне Я»); та уявленнями щодо прагнення відповідати гетеросексуальним стандартам поведінки («ідеальне Я»).

У **другому розділі** – *«Емпіричне дослідження особливостей психосоціального розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією»* представлено організаційні та методичні основи дослідження особливостей психосоціального розвитку особистості гомосексуалів юнацького віку. В розділі характеризується комплекс психодіагностичних методів дослідження; подано кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту.

Ми виділили *критерії* для оцінки компонентів психосоціального розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією, а саме: *адекватність самооцінки; соціально-психологічна адаптованість; здатність підтримувати довірливі, близькі стосунки; конгруентність гомосексуальної ідентичності; цілісність «Я-концепції»*.

Виходячи із поставлених завдань та у відповідності до положень концептуальної частини дослідження, нами був презентований комплекс психодіагностичних методик. Кожна відібрана методика відповідала критеріям вірогідності та валідності, що було перевірено на основі порівняння результатів пілотажного дослідження, результатів апробації, а також за результатами попередніх досліджень вчених у цьому напрямку.

Когнітивний компонент визначався за допомогою таких методик як: «Особистісний опитувальник» (авт. А. Джерсайд, модиф. Р. Немов) для вивчення цілісності «Я-концепції» та «Особистісний диференціал» (авт. Є. Бажин та А. Еткінд) для дослідження конгруентності гомосексуальної ідентичності; емоційно-оцінний компонент аналізувався за допомогою методик: тест-опитувальник «Самооцінка» (авт. В. Століна) для визначення адекватності самооцінки та «Тест на визначення рівня самоповаги» (авт. М. Розенберг, модиф. Г. Прихожан) для вивчення самоповаги особистості до своєї гомосексуальної орієнтації; поведінковий компонент досліджувався за допомогою методик: «Діагностика соціально-психологічної адаптації» (авт. К. Роджерса і Р. Даймонда, модиф. Д. Райгородський) для аналізу соціально-психологічної адаптованості респондентів та «Діагностика рівня суб'єктивного відчуття самотності» (авт. Д. Рассел і М. Фергюсон, модиф. Д. Райгородський) для з'ясування здатності підтримувати близькі, довірливі, парні стосунки.

Проаналізувавши результати дослідження кількісних і якісних показників за *когнітивним компонентом* психосоціального розвитку особистості гомосексуалів юнацького віку, ми прийшли до висновку, що для опитаних

респондентів характерна стигматизована «Я-концепція». Це виражається у високому рівні таких показників як: «Втрата сенсу існування» (81,72%) і свідчить про тенденцію втрати життєвих орієнтирів, відчуття розгубленості, несформованість цілісної системи цінностей; «Розходження між реальним і ідеальним Я» (78,34%) і вказує на бажання змінитися, що супроводжується різкою критикою і осудом свого «Я», високі стандарти оцінювання себе, зневіру у можливість досягнути певного рівню ідеалу; та «Безнадійність» (61,76%) і означає наявність відчуття безпорадності через неможливість знайти вихід із проблемної ситуації. Такі результати дослідження цілісності «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку через аналіз показника «Втрата сенсу існування» свідчить про наявність у більшості респондентів відчуття соціальної дезорієнтованості, труднощів у знаходженні позитивних зразків наслідування і ускладнений процес інтеграції «хороших внутрішніх об'єктів» (образи значущих людей, що підтримують, захоплюють, схвалюють і формують адекватну самооцінку і внутрішнє позитивне сприйняття себе, стають внутрішньою опорою). Високий рівень показника «Розходження між Я-реальним та Я-ідеальним» вказує на те, що гомосексуали юнацького віку часто соромляться власної сексуальності, вважають її непрестижною і орієнтовані на гетеросексуальні стандарти поведінки, яку вважають еталоном, зразком для наслідування. Немоżliвість змінити себе викликає гостре невдоволення своїм «Я-реальним» і провокує неприйняття себе. Характерний високий рівень показника «Безнадійності» у респондентів із гомосексуальною орієнтацією вказує на те, що досліджувані часто не знаходять варіанти вирішення своїх проблем і залишаються з відчуттям безпорадності і відчаю. Ми вважаємо, що подібні результати психологічного дослідження цілісності «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку є наслідком відсутньої інтеграції сексуального Я в структуру особистості, що формує стигматизовану «Я-концепцію». Така психологічна ситуація характерна для гомосексуалів юнацького віку, що не встигли завершити процес становлення гомосексуальної ідентичності.

Також у когнітивному компоненті ми дослідили ступінь конгруентності гомосексуальної ідентичності до сексуальної орієнтації респондентів через аналіз соціально-психологічних якостей сексуального Я гомосексуалів юнацького віку. Таким чином, ми виявили високий рівень рефлексії своєї привабливості (75,24%), що свідчать про те, що для особистості юнацького віку притаманна значущість оцінки їх сексуальності з боку референтної групи, особливо посилюючим фактором тут є гомосексуальна орієнтація. Причина такої залежності може критися в тому, що молоді в принципі властиво проводити значну частину вільного часу разом зі своїми ровесниками, і в міжособистісних контактах намагатися активно позиціонувати себе сексуально привабливими для інших. Більший відсоток результатів за показником рефлексії своєї привабливості у гомосексуалів (75,56%) порівняно з результатами гетеросексуалів (66,72%) пояснюється наявністю тенденції до надмірного підкреслення значущості зовнішньої привабливості, що характерно для гомосексуальної субкультури. Це робить їх вразливими перед переживаннями щодо незадоволеності своєю

зовнішністю і може призводити до різноманітних проблем, наприклад пов'язаних із порушенням харчування (анорексії, булемії). Також нами був виявлений низький рівень рефлексії прийняття власної сили волі (50,67%). Це означає, що досить велика кількість гомосексуалів юнацького віку усвідомлює, що власна сексуальна активність в них є недостатньо контрольована і характеризується неспроможністю триматися обраної стратегії поведінки та залежністю від зовнішніх обставин. Такі дані можуть вказувати на пасивність у подальшому сексуальному виборі та зниження рівня задоволеності сексуальними стосунками. До того ж ми визначили, що у 76,71% респондентів переважає високий рівень рефлексії власної сексуальної активності. Це означає, що велика кількість гомосексуалів юнацького віку націлені на активне експериментування із своєю сексуальністю через включення у всі можливі взаємозв'язки. Ці результати вказують на надмірну сексуалізацію стосунків у гомосексуалів, які вибудовуються швидше на тілесній близькості, ніж на емоційній; низьку самоповагу і, як наслідок, відсутність відчуття, що можна подобатись комусь не лише як сексуальний партнер; тенденцію до проміскуїтету (непорядкованих сексуальних зв'язків з багатьма партнерами).

При аналізі результатів дослідження кількісних і якісних показників за *емоційно-оцінним компонентом* психосоціального розвитку особистості гомосексуалів юнацького віку, ми прийшли до висновку, для опитаних гомосексуалів юнацького віку характерна низька самооцінка (60,45%). Це означає, що в цілому вони схильні негативно ставитись до себе та відчувати власну незадоволеність. Це може провокувати саморуйнівну поведінку (алкоголізм, наркоманію, незахищені статеві контакти і т. д.), депресю та проблеми в спілкуванні. Низький рівень показника самоповаги особистості як об'єкта сексуальності був виявлений у 78,67% гомосексуалів. Юнакам із заниженим рівнем самоповаги до своєї сексуальності притаманна нестійкість суджень про себе. Низька самоповага провокує в молодій людині появу відчуття неповноцінності та недостойності в процесі сексуальної активності.

Аналізуючи результати дослідження кількісних і якісних показників за *поведінковим компонентом* психосоціального розвитку особистості гомосексуалів юнацького віку, зокрема вивчивши соціально-психологічну адаптованість, ми прийшли до висновку, що у опитаних гомосексуалів юнацького переважає низький рівень показника «Адаптації» (61,71%). Це свідчить про наявність труднощів в соціальній взаємодії, проблеми знаходження свого місця у соціальній системі, неможливість вести повноцінне життя, часто, через невідповідність своєї поведінки соціальним очікуванням. Для гомосексуалів юнацького віку характерний також низький рівень показника «Самоприйняття» (75,56%). Це підкреслює тенденцію таких молодих людей займатися самозвинуваченням, бачити в собі більше недоліків, ніж позитивних рис, прагнути бути зовсім іншими, домінування низької самооцінки. Переважна більшість гомосексуалів юнацького віку отримали низький рівень «Емоційного комфорту» (55,81%). Це вказує на наявність перешкод у досягненні внутрішньої гармонії, факторів, що створюють внутрішню напругу, сприймаються як проблеми, з якої важко

знайти вихід. Також у поведінковому компоненті ми вивчали здатність підтримувати близькі, довірливі стосунки гомосексуалів юнацького віку і дійшли висновку, що в респондентів є труднощі у встановленні парних взаємин. Це виражається у високому рівні показника «*Суб'єктивне відчуття самотності*» (80,35%). Такий високий рівень означеного показника може виникнути під впливом відчутної соціальної ізоляваності, відсутністю досвіду у налагодженні близьких довірливих стосунків через очікування осуду і неприйняття своєї сексуальної орієнтації.

Нагадаємо, що всі психодіагностичні дослідження проводились паралельно на другій половині експериментальної вибірки, до якої увійшли представники гетеросексуальної орієнтації. Нами було з'ясовано, що респонденти із гетеросексуальною орієнтацією продемонстрували майже за усіма показниками результати, що відповідають високому рівню психосоціального розвитку особистості. Це дало підстави узагальнити показники, виділивши рівні психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку.

Враховуючи вище сказане ми здійснили інтерпретацію кожного рівня. Для особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією притаманні такі рівні психосоціального розвитку:

– *високий* – гомосексуали юнацького віку мають повні знання про гомосексуальну орієнтацію, конгруентну гомосексуальну ідентичність, адекватну самооцінку, високу самоповагу у якості об'єкта сексуальних стосунків, емоційне прийняття своєї гомосексуальної орієнтації, виражають позитивне ставлення до сексуальних взаємин гомосексуального характеру, під час моделювання комунікативних ситуацій, планування і реалізації парних стосунків схильні до розширення соціальних ролей, мають цілісність «Я-концепції»;

– *середній* – гомосексуали юнацького віку мають несистематизовані знання про гомосексуальну орієнтацію, що виражається у відсутності цілісного образу представника гомосексуальної орієнтації; гомосексуальну ідентичність, що характеризується невизначеністю свого ставлення до гомосексуальної орієнтації; періодичне невдоволення собою вказує на нестабільну самооцінку, бажання кардинально змінити себе, прагнення ідеалу; мають нестійку самоповагу як об'єкта сексуальних стосунків; емоційну невизначеність щодо сексуальних взаємин гомосексуального характеру; пошукова активність, що виражається у процесі моделювання ситуацій, планування та іноді реалізації парних нетривалих стосунків; мають неасимільовану «Я-концепцію»;

– *низький* – гомосексуали юнацького віку мають епізодичні знання про феномен гомосексуальної орієнтації, інконгруентну гомосексуальну ідентичність, занижену самооцінку і самоповагу як об'єкта сексуальних стосунків, заперечення своєї гомосексуальної орієнтації, виражають негативні емоції щодо сексуальних взаємин гомосексуального характеру, характерні періодичні труднощі у пристосуванні до змін у соціальній сфері; присутне іноді бажання ізолюватися через невміння достатньо виразити свої потреби і реалізувати їх у парних взаєминах, мають дифузну «Я-концепцію».

Узагальнені результати вивчення психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією представлено на рис. 2.

Рис. 2 Кількісні показники (%) рівнів психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною та гетеросексуальною орієнтацією

Як видно з діаграми, серед досліджуваних гомосексуалів високий рівень психосоціального розвитку мають 10,34% респондентів, 12,88% – середній, 76,78% – низький. Переважаючим є низький рівень. Це означає, що для більшості гомосексуалів проблема психосоціального розвитку є актуальною, і такою, що викликає труднощі у сексуальній соціалізації. На відміну від гомосексуалів, у гетеросексуалів кількість осіб з високим рівнем психосоціального розвитку зростає до 58,92% респондентів, середнім до 35,62%, а з низьким зменшується до 5,46%. Переважаючим у гетеросексуалів є високий рівень психосоціального розвитку. Констатована різниця у показниках рівнів психосоціального розвитку у гомо- та гетеросексуальних респондентів вказує на те, що на розвиток «Я-концепції» та становлення сексуальної соціалізації впливає сексуальна орієнтація і ступінь інтегрованості сексуального Я в цілісний гармонійний образ себе.

Як вже було зазначено раніше, ми вважаємо, що саме юнацький вік для багатьох гомосексуалів є найскладнішим у психологічному плані, оскільки навіть маючи достатньо психологічних і соціальних ресурсів, вони тільки починають вирішувати питання своєї гомосексуальної ідентичності і працювати над юнацькими психосоціальними кризами, шукаючи шляхи реалізації своєї особистості. Тому, розроблена нами корекційна програма спрямована на полегшення процесу становлення гомосексуальної ідентичності, формування цілісного «Я», набуття ефективних навичок побудови стосунків і розкриття потенціалу для самовираження особистості гомосексуалами юнацького віку.

Третій розділ «Психокорекційна допомога підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією» висвітлює теоретичні засади побудови корекційної програми соціальної адаптації гомосексуалів юнацького віку: її мету, завдання, принципи, форми та методи психологічного впливу. З позицій визначення ефективності розробленої програми проаналізовано якісні та кількісні результати її апробації, виявлено динаміку рівнів соціальної адаптованості в експериментальній та контрольній групах в умовах цілеспрямованого психологічного впливу, розроблено методичні

рекомендації практичним психологам щодо застосування означеної психокорекційної програми для роботи із гомосексуалами юнацького віку.

Методологічний фундамент для формувальної частини дослідження склали психодинамічний та когнітивно-біхевіоральний підходи. Сутність психодинамічного підходу полягає у тому, що рушійними силами психічного життя людини є несвідомі процеси. Представники означеного підходу (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, Е. Еріксон, О. Ранк, Е. Фром, Р. Салліван та ін.) вважали, що сексуальні уподобання часто виникають не в наслідок впливу свідомого і контрольованого вибору, а лише осмислюються свідомістю, будучи вже сформованими прихованими психічними процесами. Положення зазначеного наукового підходу надають великого значення ролі неусвідомлених внутрішніх конфліктів, механізмів психологічного захисту, фіксацій на різних етапах психологічного розвитку на становлення особистості людини. Когнітивно-біхевіоральний підхід полягає у тому, що повноцінне забезпечення процесу прийняття рішення стосовно певного об'єкта можливе лише після поєднання уявлень особистості про нього з її вчинками. Означене положення наукового підходу (Дж. Андерсон, А. Келлі) застосовують у тих випадках, коли для особистості важливим є пошук нових патернів поведінки або сценаріїв дій чи потреба у закріпленні вже існуючих форм взаємодій.

Спираючись на вказані положення психодинамічного та когнітивно-біхевіорального підходів, було розроблено корекційну програму для проведення формувальної частини дослідження. Здійснена нами корекційна робота поєднала здобутки афірмальної гей-психотерапії, принципи асертивної поведінки, що ґрунтуються на змісті «Білля про права особистості». Також були використані техніки психоаналізу, когнітивної психотерапії, гештальт-терапії і символдрами.

Основними положеннями для реалізації наших завдань у корекційній роботі були наступні: гармонійний психосоціальний розвиток гомосексуалів тісно пов'язаний із набуттям конгруентності ідентичності, в тому числі сексуальної; здатність встановлювати і підтримувати близькі довірливі стосунки залежить від рівню самооцінки і вміння використовувати свої ресурси для соціалізації; інтеграція сексуального Я в цілісну «Я-концепцію» сприяє розкриттю потенціалу для самовираження особистості гомосексуалами юнацького віку.

Для участі у формувальному експерименті ми обрали 60 респондентів у віці від 18 до 25 років, що мають гомосексуальну орієнтацію і проблеми яких були обумовлені порушенням психосоціального розвитку гомосексуальної ідентичності. З кожним клієнтом проводилося 25 сеансів з періодичністю 2 рази на тиждень за допомогою відео-ресурсу Skype (через те, що значна частина учасників проживала в різних містах). Водночас, з метою перевірки ефективності психологічної програми була проведена корекційна робота з 15 гомосексуалами, які проживали у м. Рівному, із якими ми проводили попереднє опитування при безпосередній зустрічі, описане нами раніше на констатувальному етапі дослідження. З ними психокорекція відбувалась також протягом 25 сеансів при індивідуальній зустрічі і здійснювалась 2 рази на тиждень.

Ми умовно розділили респондентів на дві групи: експериментальну (30 клієнтів) та контрольну (30 клієнтів). В експериментальній групі основною метою роботи було сприяти внутрішній інтеграції сексуальної орієнтації в «Я-концепцію» клієнтів, гармонізувати структуру ідентичності юнаків та юнок.

Корекційна робота відбувалася поетапно:

1 етап. Встановлення довірливих стосунків між психологом і клієнтом під час знайомства, подальшого спілкування; збір анамнезу; з'ясування особливості ставлення клієнта до своєї гомосексуальної орієнтації; виявлення ресурсів клієнта.

2 етап. Робота над «Я-концепцією» та самооцінкою клієнта.

3 етап. Робота із субособистостями клієнта для інтеграції тих частин особистості, які не приймаються.

4 етап. Відпрацювання агресії.

5 етап. Формування навичок конструктивних міжособистісних стосунків.

Після проходження програми психокорекційної допомоги підвищення потенціалу психосоціального розвитку респондентам з експериментальної та контрольної груп було повторно запропоновано комплекс діагностичних методик, що дозволило відстежити динаміку змін, які відбулися.

Одним із головних завдань нашої психокорекційної програми було сформулювати цілісність «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку. Кількісний аналіз цього критерія психосоціального розвитку особистості вивчався за допомогою методики «Особистісний опитувальник» А. Джерсайлд. Вивчення особливостей «Я-концепції» гомосексуалів юнацького віку відбувався за допомогою таких шкал: 1) «Відсутність сенсу існування»; 2) «Розходження між реальним і ідеальним Я»; 3) «Безнадійність». Високий рівень розвитку показника втрати сенсу у гомосексуалів експериментальної групи, характерний для 76,71% зменшився до 13,33%. Це вказує на те, що завдяки проведеній нами психокорекційній програмі зменшилась кількість таких осіб, що мають тенденцію втрати життєвих орієнтирів, відчуття розгубленості і внутрішньої порожнечі, несформованість цілісної системи цінностей. Проаналізувавши динаміку показника розходження «реального та ідеального Я» у гомосексуалів юнацького віку в експериментальній групі, нам вдалось констатувати істотні зміни, які відбулись під час формувального етапу дослідження. Так, у експериментальній групі гомосексуалів після формувального етапу дослідження високий рівень розвитку за означеним показником виявлено у 16,72% респондентів, тоді як на його початку було зафіксовано у 73,32%. Це свідчить про зменшення кількості досліджуваних із бажанням змінитися, що супроводжується в них різкою критикою і осудом свого «Я»; високими стандарти оцінювання себе, зневірою у неможливість досягнути певного рівню ідеалу. Високий рівень розвитку показника безнадійності у гомосексуалів експериментальної групи, характерний для 66,71% респондентів, зменшився до 13,36%. Така динаміка кількісних результатів показника вказує на те, що серед гомосексуалів експериментальної групи зменшилась кількість осіб із наявністю відчуття безпорадності, розгубленості, відчаю через неможливість знайти вирішення проблемної ситуації. Важливими для визначення ефективності психокорекційної програми підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією є показник самоповаги. Аналіз означеного показника гомосексуалів експериментальної групи показав, що високий рівень, притаманний 10,23% досліджуваним на початку експерименту, зріс до 70,37% на момент його завершення. Це свідчить про те, що у цих респондентів з'явилась тенденція самостійно робити вибір, та вказує на знижену властивість підпадати під вплив оточення. Високий рівень самоповаги як до об'єкта сексуальної взаємодії свідчить про те, що респондентам не властиве сліпе наслідування чужим моделям сексуальної поведінки. При цьому

констатовано, що вони залишаються дружньо налаштованими до оточуючих, відкриті до нової інформації та з легкістю ідуть на обговорення теми сексуальності.

Вивчення здатності встановлювати близькі довірливі тривалі стосунки гомосексуалами юнацького віку також було метою нашого дослідження. Здійснивши якісний аналіз кількісних даних, що отримані в результаті дослідження суб'єктивного відчуття самотності у гомосексуалів експериментальної групи, можемо констатувати, що опитаних із високим рівнем означеного показника було виявлено 83,33% до початку психокорекційної роботи і 16,71% після. Це означає, що зменшилась кількість респондентів, що мають бажання відгородитися від оточуючих, відчувають відсутність підтримки і розуміння з боку інших, страх сказати про свої справжні потреби і невміють реалізувати їх у взаєминах, відчувають комунікативну ізоляваність. Результати даних кількісного і якісного аналізу у контрольній групі вказують на те, що значних позитивних змін після формульованого дослідження за означеними показниками, порівняно із експериментальною групою, не відбулося.

Враховуючи результати формульованої частини дослідження, нами були запропоновані рекомендації психологам при роботі із гомосексуалами юнацького віку в процесі корекційних занять з підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості. Їх змістом є: розширення і систематизація власних знань про гомосексуальну орієнтацію; формування цілісної «Я-концепції» та адекватної самооцінки; інтеграція тих частин особистості, які не приймаються; відреагування агресії; формування навичок конструктивних міжособистісних стосунків та ін.

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало можливість сформулювати загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості гомосексуалів юнацького віку, що полягає у здійсненні системного вивчення феномена гомосексуальної орієнтації, визначенні й описанні особливостей психосоціального розвитку особистості гомосексуалів, обґрунтуванні теоретико-методологічних і методичних основ становлення гомосексуальної ідентичності в юнацькому віці. Розроблено, апробовано та впроваджено психокорекційну програму допомоги підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією.

1. Психосоціальний розвиток особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією полягає у проходженні характерних соціальних і психологічних юнацьких криз (кризи ідентичності або сплутаності ролей, та кризи близьких стосунків або ізоляції), що накладається на процес становлення гомосексуальної ідентичності у індивідів, що мають сексуальний потяг до осіб тотожної статі. Продуктом психосоціального розвитку особистості є зміни у «Я-концепції». Характерно, що незавершений процес становлення гомосексуальної ідентичності закладає основу для стигматизованої «Я-концепції» особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією. В той же ж час входження у згадані психосоціальні кризи і завершення становлення гомосексуальної ідентичності дає можливість гомосексуалам юнацького віку окреслити межі свого «Я», навчитися вибудувати тривалі близькі стосунки, приймати свою сексуальну орієнтацію та реалізовувати себе у різних соціальних сферах.

2. Критеріями успішного психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку є: конгруентність гомосексуальної ідентичності; адекватність самооцінки; самоповага особистості до своєї гомосексуальної орієнтації; соціально-психологічна адаптованість; здатність підтримувати довірливі, близькі парні стосунки; цілісність «Я-концепції».

Для особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією притаманні такі рівні психосоціального розвитку: *високий* – гомосексуали юнацького віку мають повні знання про гомосексуальну орієнтацію, конгруентну гомосексуальну ідентичність, адекватну самооцінку, високу самоповагу у якості об'єкта сексуальних стосунків, емоційне прийняття своєї гомосексуальної орієнтації, виражають позитивне ставлення до сексуальних взаємин гомосексуального характеру, під час моделювання комунікативних ситуацій, планування і реалізації парних стосунків схильні до розширення соціальних ролей, мають цілісність «Я-концепції»; *середній* – гомосексуали юнацького віку мають несистематизовані знання про гомосексуальну орієнтацію, що виражається у відсутності цілісного образу представника гомосексуальної орієнтації; гомосексуальну ідентичність, що характеризується невизначеністю свого ставлення до гомосексуальної орієнтації; періодичне невдоволення собою вказує на нестабільну самооцінку, бажання кардинально змінити себе, прагнення ідеалу; мають нестійку самоповагу як об'єкта сексуальних стосунків; емоційну невизначеність щодо сексуальних взаємин гомосексуального характеру; пошукова активність, що виражається у процесі моделювання ситуацій, планування та іноді реалізації парних нетривалих стосунків; мають неасимільовану «Я-концепцію»; *низький* – гомосексуали юнацького віку мають епізодичні знання про феномен гомосексуальної орієнтації, інконгруентну гомосексуальну ідентичність, занижену самооцінку і самоповагу як об'єкта сексуальних стосунків, заперечення своєї гомосексуальної орієнтації, виражають негативні емоції щодо сексуальних взаємин гомосексуального характеру, характерні періодичні труднощі у пристосуванні до змін у соціальній сфері; присутнє іноді бажання ізолюватися через невміння достатньо виразити свої потреби і реалізувати їх у парних взаєминах, мають дифузну «Я-концепцію».

3. За даними констатувального експерименту на підставі використання діагностичного комплексу методик досліджені особливості психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку. Для респондентів характерними виявилися проблеми у спілкуванні, очікування неприйняття з боку інших, відчуття комунікативної ізолюваності, песимістичне сприйняття майбутнього, знецінення своєї особистості. Також було виявлено, що для більшості гомосексуалів юнацького віку притаманний низький рівень самооцінки та самоповаги як сексуального об'єкта. Це виражається у низькій оцінці індивіда власної здатності, значущості та успішності у сексуальних ролях та негативному ставленні до себе. Крім того, для представників гомосексуальної орієнтації властивою виявилась схильність до низького рівня соціальної адаптації, низький рівень самоприйняття, схильність до низького рівню емоційного комфорту і суб'єктивне відчуття самотності, що виражається у труднощах побудови тривалих близьких стосунків. Ми вважаємо, що подібна психологічна ситуація є наслідком відсутньої інтеграції сексуального Я в структуру особистості таких молодих людей, що формує стигматизовану «Я-концепцію» гомосексуалів, і є характерною для геїв та лесбіянок, що не встигли завершити процес становлення гомосексуальної ідентичності.

4. Ефективною щодо допомоги підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією виявилась

психокорекційна програма, яка сприяла підвищенню соціальної адаптованості, самооцінки, набуттю ефективних навичок побудови тривалих стосунків, формуванню цілісності «Я-концепції».

Розроблено методичні рекомендації психологам при роботі із гомосексуалами юнацького віку в процесі корекційних занять з підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості.

Проведене наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів аналізу психосоціального розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією. Перспективними, на нашу думку, є дослідження у цей віковий період гендерних відмінностей в особливостях психосоціального розвитку гомосексуалів, і впровадження новітніх психотехнологій в процес консультативної і корекційної діяльності психологів із зазначеною категорією індивідів юнацького віку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Козачук О. А. Гомосексуальність як хвороба і варіант норми / Козачук О. А. //Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південного наукового Центру АПН України № 1-2, Одеса, січень-березень, 2009. – С. 75-78.
2. Козачук О. А. Психологічні особливості ставлення батьків до гомогендерної сексуальної орієнтації їхньої дитини / Козачук О. А. //Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південного наукового Центру АПН України № 10, Одеса, грудень, 2009. – С. 67-69.
3. Козачук О. А. Теоретичні концепції гомогендерної сексуальної орієнтації / Козачук О. А. //Сучасний навчально-виховний процес: теорія і практика. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, молодих науковців та студентів. Одеса, 30-31 березня 2010. – С. 21-24.
4. Козачук О. А. Психологічні проблеми гомосексуалістів юнацького віку / Козачук О. А. //Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південного наукового Центру АПН України № 4-5, Одеса, квітень-липень, 2009. – С. 17-20.
5. Козачук О. А. Особливості чоловічої та жіночої гомогендерної сексуальної орієнтації/ Козачук О. А. //Український науковий журнал «Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації» № 2 Рівне, 2011. – С. 193-197.
6. Козачук О. А. Особливості процесу «виявлення» схильності до гомогендерної сексуальної орієнтації / Козачук О. А. //Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південного наукового Центру АПН України № 3, Одеса, травень, 2011. – С. 46-48.
7. Козачук О. А. Исследование уровня социальной адаптации лиц с гомогендерной сексуальной ориентацией в юношеском возрасте / Козачук О. А. // Сборник трудов международной заочной научно-практической конференции «Педагогика и психология: проблемы и решения». Новосибирск, 29 апреля 2015 г. – С. 136-141.
8. Козачук О. А. Поняття гомогендерної сексуальної орієнтації, основні причини її формування та особливості корекції / Козачук О. А. // Актуальні питання психологічної науки: Альманах студентського наукового товариства. Випуск 1. – Рівне: РДГУ, 2008. -С. 53-55.
9. Козачук О. А. Перспективи корекції гомогендерної сексуальної орієнтації / Козачук О. А. // Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць. Частина I. – Херсон, 2009. – С. 515-52.

10. Козачук О. А. Дослідження «Я-концепції» осіб юнацького віку із гомосексуальною та гетеросексуальною орієнтацією / Козачук О. А. // Науковий вісник ДЗ ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2014. – С. 98-103.
11. Kozachuk O. A. Research of level of social adaptation of persons with a homosexual orientation in youth age / Kozachuk O. A. // International scientific periodical journal «The unity of science» The European association of pedagogues and psychologists «Science» №2, Vienna, august, 2015. – P. 122-124.

АНОТАЦІЇ

Козачук О. А. Психосоціальний розвиток особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2015.

Дисертація присвячена теоретико-експериментальному дослідженню психо-соціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією.

У роботі представлено аналіз провідних дослідницьких парадигм та психолого-педагогічних підходів до визначення сутності поняття «сексуальна орієнтація» і здійснено системне вивчення феномена гомосексуальної орієнтації. Встановлено, що психосоціальний розвиток особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією полягає у проходженні характерних соціальних і психологічних юнацьких криз (кризи ідентичності або сплутаності ролей, та кризи близьких стосунків або ізоляції), що накладається на процес становлення гомосексуальної ідентичності у індивідів, які мають сексуальний потяг до осіб тотожної статі. Представлено психологічну модель психосоціального розвитку особистості юнацького віку із гомосексуальною орієнтацією, визначено структуру (когнітивні, емоційно-оцінні і поведінкові компоненти), критерії, показники та рівні (високий, середній, низький) психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку та переважання низького рівня.

Розроблено програму психокорекційної допомоги з підвищення потенціалу психосоціального розвитку особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією з метою сприяння інтеграції сексуальної орієнтації в «Я-концепцію» клієнта і гармонізації психосоціального становлення гомосексуальної ідентичності означених юнаків. Доведено ефективність обраного напрямку роботи та сформульовано практичні рекомендації психологам з підтримки психосоціального розвитку гомосексуалів юнацького віку.

Ключові слова: сексуальна орієнтація, сексуальна ідентичність, гомосексуальна орієнтація, психосоціальний розвиток особистості, «Я»-концепція, стигматизована «Я»-концепція, юнацький вік, соціальна адаптація.

Козачук О. А. Психосоциальное развитие личности юношеского возраста с гомосексуальной ориентацией. – На правах рукописи.

Диссертация на получение научной степени кандидата психологических наук за специальностью 19.00.07 – педагогическая и вековая психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2014.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному исследованию психосоциального развития личности юношеского возраста с гомосексуальной ориентацией.

В работе представлен анализ ведущих исследовательских парадигм и психолого-педагогических подходов к определению сущности понятия «сексуальная ориентация» и осуществлено системное изучение феномена гомосексуальной ориентации. Установлено, что психосоциальное развитие личности юношеского возраста с гомосексуальной ориентацией заключается в прохождении характерных социальных и психологических юношеских кризисов (кризисы идентичности или спутывания ролей, и кризисы близких отношений или изоляции), которое накладывается на процесс становления гомосексуальной идентичности у индивидов, которые имеют сексуальное влечение к лицам тождественного пола. Представлена психологическая модель психосоциального развития личности юношеского возраста с гомосексуальной ориентацией, определена структура (когнитивные, эмоционально-оценочные и поведенческие компоненты), критерии, показатели и уровни (высокий, средний, низкий) психосоциального развития гомосексуалов юношеского возраста и преобладания низкого уровня.

Эмпирическое исследование показало, что высокий уровень психосоциального развития у гомосексуалов юношеского возраста предполагает наличие полных знаний о гомосексуальной ориентации, конгруэнтность гомосексуальной идентичности, адекватной самооценки, высокого самоуважения в качестве объекта сексуальных отношений, эмоционального принятия своей гомосексуальной ориентации, позитивное отношение к сексуальным взаимоотношениям гомосексуального характера, моделирования коммуникативных ситуаций, планирования и реализации парных отношений, расширения социальных ролей, наличие целостной «Я-концепции». Эмпирически доказано, что большинство опрошенных гомосексуалов имеют низкий уровень психосоциального развития. Для этих респондентов характерными оказались проблемы в общении, ожидание непринятия со стороны других, ощущение коммуникативной изолированности, пессимистическое восприятие будущего, обесценивания своей личности. Выявлено, что для большинства гомосексуалов юношеского возраста присущий низкий уровень самооценки и самоуважения как сексуального объекта. Это выражается в низкой оценке индивида собственной способности, значимости и успешности в сексуальных ролях и негативном отношении к себе. Кроме того, для представительниц гомосексуальной ориентации свойственной оказалась склонность к низкому уровню социальной адаптации, низкий уровень сампринятия и эмоционального комфорта, субъективное ощущение одиночества, которое выражается в трудностях построения длительных близких отношений.

Разработанная программа психокоррекционной помощи в повышении потенциала психосоциального развития личности юношеского возраста с гомосексуальной ориентацией с целью содействия интеграции сексуальной ориентации в «Я-концепцию» клиента и гармонизации психосоциального становления гомосексуальной идентичности отмеченных юношей. Доказана эффективность избранного направления работы и сформулированы практические рекомендации психологам в поддержки психосоциального развития гомосексуалов юношеского возраста.

Ключевые слова: сексуальная ориентация, сексуальная идентичность, гомосексуальная ориентация, психосоциальное развитие личности, «Я»-концепция, стигматизированная «Я»-концепция, юношеский возраст, социальная адаптация.

Kozachuk O. A. Psychosocial development of personality in youth age with a homosexual orientation. – Manuscript.

The thesis for Candidate of psychology Degree in speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2014.

This thesis is devoted to theoretical and experimental research of psychosocial development of personality in youth age with a homosexual orientation. The analysis of prominent research paradigms, psychological and pedagogical approaches to defining essence of «sexual orientation» concept are presented in the work, the systemic studying of homosexual orientation phenomenon was done, its structure, inner and outer psychological reasons were defined and described in the work.

We consider that cooperation of biological, genetic, psychological, social factors is leading reasons of homosexual orientation; conformities to law of psychology sexual development of personality is motive forces; homosexual identity and implementation of the proper gender role is the terms of forming of homogender sexual orientation.

We developed the program of psychological help in adaptation to social surroundings youths with homogender sexual orientation.

Keywords: sexual orientation, sexual identity, homosexual orientation, psychological factors, psychosocial development of personality, «I»-concept, stigmatization «D»-concept, youth age, social adaptation.

Формат 21x29,7 ½

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,1.

Наклад 120 прим. Зам. №197.

Виготовлення оригінал-макета та друк:

ФОП Колодяжний Р. М.,

Україна, Рівненська обл., Рівненський р-н,

смт Квасилів, вул. Молодіжна, 1/14

Підписано до друку:

21.10.2015 р.

Свідоцтво: серія В03 №329286

від 11.02.2008 р.

